

Актуализиране на учебните планове и програми във висшите училища в съответствие с изискванията на пазара на труда

Венелин Терзиев, Екатерина Арабска

Curricula improvement in higher schools in accordance to labor market requirements: The paper considers the process of improvement of curricula in higher education institutions in Bulgaria taking into account the experience from the program period 2007-2013 and the opportunities of the next 2014-2020 on the basis of the priorities of the Strategy of intelligent, sustainable and inclusive growth Europe 2020 and the increasing requirements towards training institutions regarding quality of training and provision of skills and competences. Specific recommendations are given concerning curricula development and its relation to quality assurance in higher education relying on the effective feedback from the users.

Key words: Higher Education, Quality Assurance, Curricula Improvement, Learning Outcomes.

ВЪВЕДЕНИЕ

Актуализирането на учебните планове и програми във висшите училища е едно от основните предизвикателства в тяхното функциониране в съвременните условия на силно конкурентна среда, оказваща влияние върху всички процеси и дейности, осъществявани в тях, а и самата тя силно повлияна от общите нормативни изисквания и стратегически насоки на европейско и национално ниво. Част от цялостната система за осигуряване, поддържане и усъвършенстване на качеството, обхваната от различните дефиниции и гледни точки за качеството във висшето образование, процесът на актуализиране на учебните програми предполага участие на всички заинтересовани страни, ангажирани пряко или непряко в учебния процес (студенти, преподаватели, ръководство, държава, бизнес, общество). Неслучайно този въпрос се поставя в съответствие с „изискванията на пазара на труда“, а именно: придобиване на търсени (нужни) знания, умения и компетенции. От друга страна, актуализирането на учебните програми се явява и основен проблем, ангажирайки голяма част от времето и ресурсите на висшите училища.

Съществуват различни подходи при съставяне на самите учебни програми, като Европейската система за натрупване и трансфер на кредити приема подход, фокусиран върху резултатите от ученето. „Пригаждането“ на националната система се оказва не толкова лесно поради ред причини, сред които: липса на капацитет и ресурси (материални, човешки, финансови, информационни), липса на мотивация и неразбиране. Усъвършенстването в тази посока е прието с приоритет и в използване на възможностите, които предоставя съфинансирането от Европейския социален фонд на ЕС чрез Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ в периода 2007-2013г.

Във въпросния период бе предвидена схема за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ чрез открита процедура на конкурентен подбор на проекти BG051PO001-3.1.07 „Актуализиране на учебните програми във висшето образование в съответствие с изискванията на пазара на труда“ с основни области на интервенция: подобряване качеството на услугите в образованието и обучението и укрепване на връзките между институциите за образование и обучение, научноизследователския сектор и бизнеса, със следната обща цел: „да се преведе на езика на образованието социалната поръчка на бизнеса за нови професионалисти“. Акцентирайки на двупосочното взаимодействие между образование и бизнес, специфичната цел чрез създаване на преки връзки съвместно да се „предефинират и актуализират образователните програми във системата на висшето образование“ [1].

Схема „Система за квалификация и кариерно израстване на преподавателите във висшите училища“ предвиждаше обучения за преподавателския състав (съвременни методи на преподаване чрез ИКТ, интензивно специализирано

чуждоезиково обучение, специализирани обучения, прилагане на съвременни образователни стратегии и технологии, разработване на учебно съдържание, планове и програми, обвързани със Системата за натрупване и трансфер на кредити (ECTS), методика на академичното преподаване и научно-изследователската дейност), имащи отношение и към изграждане на компетенции за работа по учебни програми и учебно съдържание, използване на съвременни методи на преподаване и др., но също и създаване на инструментариум за повишаване качеството на подготовката и за обучение, ориентирано към пазара на труда [2].

„Усъвършенстване на системите за управление във висшите училища“ обхващаше дейности по управление на качеството, усъвършенстване на дейностите във връзка с Рейтинговата система на висшите училища, адекватно и ефективно управление, които обхващат в себе си и дейностите по разработване на учебни планове и програми като ключов елемент в учебния процес [3].

Прилагането на гъвкави форми на обучение бе подкрепено от „Развитие на електронни форми на дистанционно обучение в системата на висшето образование“, в която имаше възможност за обучения на преподаватели, администрация и студенти, разработване на софтуерни продукти, електронни и мултимедийни помагала и т.н., допринасящи за осигуряването и контрола на качеството [4].

Водещ принцип при планиране на мерките, свързани с качество и връзки между образование и пазар на труда е отговорността, възложена в рамките на стратегията „Европа 2020“ е да бъдат съгласувани образователните резултати с нуждите на пазара на труда. В програмен период 2014-2020 г. Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“ подчертава несъответствието между търсене и предлагане на умения и компетенции, като се изтъкват следните нужди: модернизиране на учебното съдържание и пренасочването му към овладяване на ключови компетентности и намаляване на несъответствието между потребностите на пазара на труда и уменията и ниска адекватност на образователната система. Програмата определя като основна тематична цел „Инвестиции в образование, обучение и професионално обучение за придобиване на умения и учене през целия живот“ [5].

Разглеждайки етапите, през които преминава актуализирането на учебните планове и програми – анализ, създаване, апробиране, основавайки се на емпиричен опит, настоящото изследване очертава важни моменти във всеки един от тях и предоставя препоръки за ефективното им осъществяване във връзка с постигане на основната цел: подобряване на качеството на образование и обучение и съответствие с потребностите на пазара на труда.

ПОДХОДИ ПРИ АКТУАЛИЗИРАНЕ НА УЧЕБНИТЕ ПЛАНОВЕ И ПРОГРАМИ

Висшите училища са подложени на „натиск от три страни“ – изисквания по акредитационни процедури, очаквания на бизнеса и обществото и нагласи на кандидат-студенти и студенти, да осигуряват предлагането на „подходящото“ учебно съдържание и „търсените“ знания, умения и компетентности. Решенията как да се постъпи, за да се отговори навременно и адекватно, които стоят пред ръководствата и основните звена, трябва да бъдат основани на достатъчно пълна и вярна информация за това „какво точно се търси“. Започвайки от предварителните анализи, е важно да се има предвид следното: какво се цели с конкретния анализ и кои са целевите групи, кога и как да бъде извършен анализът, кой ще извърши анализа. Осигуряването на връзка с бизнеса (т.е. търсещите знания и умения на пазара на труда) е необходимо и осъществимо по различни начини: провеждане на работни срещи, кръгли маси, семинари, анкети, интервюта и т.н., допълнително ангажиращи „крайно ангажираните“ с ежедневните си дейности работодател, който по принцип не е никак доволен от образователната система, но публично или не, по един или друг повод, обикновено изразява положителни становища за своите

„партньори“ – висши училища, или критикува общо образователната система. Затова подходите, които трябва да бъдат използвани, във връзка било то със събиране на информация или мотивация за активно включване и привличане в обичайни за висшите училища дейности, трябва да бъдат предварително добре обмислени и строго индивидуални. По-долу е направен опит за систематизиране на по-важните въпроси за обсъждане на срещи с работодатели: Приемате ли студенти на посещения с учебна цел? Колко често? По чия инициатива? Осигурявате ли стажантски програми и/или стипендии? Участвате ли в академични мероприятия – конференции, семинари, занятия и др.? Как мислите, че трябва да се осъществява практическата подготовка на студентите? Какви умения трябва да притежават студентите, които бихте наели на работа? Кои специалности са подходящи за заемане на работа във Вашата организация? Какви дисциплини бихте препоръчали да се изучават? Смятате ли, че са необходими допълнителни курсове и специализации във висшите училища и какви? Какви са начините за осъществяване на взаимодействие между образованието, науката и бизнеса според вас? Бихте ли участвали в създаване на нови и/или актуализиране на учебни планове и програми?

Друга страна в дейностите по анализ са обучаемите – бъдещи и настоящи, т.е. кандидат-студенти и студенти, чието мнение може да бъде „събрано“ на различни етапи: вход, обучение, изход. Примерни насоки за основната информацията, която трябва да се търси и да се прави оценка, са:

- *кандидат-студенти*: използвани източници на информация за кандидатстване; познания за образователната система; интерес към обучение в дадена специалност; интерес към стажове; интерес към мобилност с цел обучение или практика; интерес към допълнителни курсове и специализации.

- *студенти*: актуалност на учебното съдържание; използване на учебното време; самостоятелна работа; консултации; обективност при оценяване; практическа реализация на придобитите знания и умения.

Академичният състав на висшите училища, който по принцип се натоварва с анализите, трябва също да изкаже компетентни становища по официалния (на регулярни заседания) или по ред, определен специално за нуждите на актуализиране на учебните програми – например с подготвени за целта анкети. Това, за което преподаватели и служители, могат да изразят становище и направят оценки за това какви са нуждите от обучение и как да им се отговори с актуализирането на учебните планове и програми, може да бъде обобщено по следния начин: мотивация за участие в проекти; инициатива за организиране на квалификационни курсове и специализации; организиране на школи и клубове; включване на студенти в научноизследователски дейности; мотивация за кариерно израстване и включване в обучения; използване на съвременни информационни и комуникационни технологии в обучението и комуникациите във връзка с образователна и научна дейност; придобиване на „меки“ умения и насърчаване на учене през целия живот; обмяна на опит и академичен обмен; партньорства с работодатели, местни, регионални, централни органи, институции и организации.

Анализирайки информацията от всички тези източници, заключения за това кои учебни планове и програми имат нужда от промяна могат да се предоставят на ръководството и компетентните органи за вземане на съответните решения и пристъпване към следващия етап – организиране и създаване на нови или актуализиране на настоящите учебни планове и програми. Един от основните въпроси тук е свързан с формата на използваните до момента учебни планове и програми. Въпреки че процесите по създаване на единно европейско пространство на висше образование започнаха доста отдавна и наложиха съществени промени в националната образователна система и висшите училища, все още не би могло да се твърди, че стратегическите документи и насоки са приложени и действащи.

Главният проблем е „преобръщането“ към „резултати от учене“ и правилно разбиране и прилагане на системата за натрупване и трансфер на кредити.

Обикновено в структурата на учебните планове се включва и квалификационната характеристика на специалността, която в общи линии представя целите на обучение по съответната специалност, знанията и уменията, които тя предоставя, възможности за реализация на завършилите обучаеми и организация на обучението. В самия учебен план разписването на аудиторна и извънаудиторна заетост на студентите със съответните кредити може да бъде представено по различен начин, както и разделянето на дисциплините на задължителни, избираеми и факултативни и включването им в съответните семестри и учебни години. Добра практика е като изходна база да служи вида на дисциплината, срещу която да се посочва в кой семестър се изучава, контролът – в кой семестър и в каква форма, хорариумът на аудиторната и извънаудиторната заетост – общо и по видове, общият хорариум и кредитите, които се присъждат при постигане на заложените резултати от ученето в учебната програма за съответната дисциплина. Подобна структура дава възможност и за лесни рекапитулации за заетост по семестри и присъждани кредити за крайна рекапитулация на натовареността по учебния план за дадена специалност.

Структурата на учебната програма е важно да включва: анотация, цели, входни връзки, изходни връзки на дисциплината, учебни единици с описание на резултати от ученето, форми и методи на работа, планиране на времето, ресурси, препоръчителна литература, процедура и критерии за оценяване на студентите, процедура по трансфер на кредити и валидиране на знания по съответната дисциплина. Във връзка с провеждане на практическите занятия е необходимо да се прецени правилно целесъобразността на тяхното провеждане в конкретни организации, като учебната програма трябва достатъчно ясно и точно да представя целите и методите на работа и да предлага инструментариум за коректно отчитане и обратна връзка (дневник, отчет, анкети за студенти и ръководители на практическите занятия и т.н.).

Друг съществен елемент в процеса на подготовка на учебните планове и програми е отчитането на опита на други висши училища от страната и чужбина и провеждане на сравнителни анализи, вкл. отчитайки национални особености, целеви групи обучаеми, нормативна уреда и т.н. Този анализ може да допринесе и за постигане на необходимото и търсеното съответствие между съдържанието на учебните планове и програми с квалификационната характеристика на специалността.

Със създаването на нови учебни планове и програми или актуализирането на настоящите процесът не свършва. Тук отново е необходима обратната връзка за вече създадените/променени учебни планове и програми, която от една страна трябва да се търси от реките потребители – обучаемите, относно актуалността на предлаганото учебно съдържание, персонални оценки за качеството на лекции и семинарни занятия или лабораторни упражнения, презентирани и препоръчвани учебни материали, представяне на новаторски практики и др.

От друга страна, създадените учебни планове и програми могат да бъдат подложени на експертна оценка от страна на работодателите, които да дадат обосновани становища относно тяхното съдържание – информацията, която се предоставя в учебната програма, включително и използван формат за разработване. При даване на оценка е важно да се разбере на какво са били основани решенията за промяна или актуализиране, каква е разликата с предишните учебни планове и програми, какво е новото, какво е актуалното, как би се приложило на практика и т.н.

Опитът показва, че все още основните трудности при създаване и актуализиране на учебни планове и програми са в изясняване на целите,

представянето (анотацията), правилното формулиране на учебните единици и резултатите от ученето. От изложеното по-горе става ясно колко е важно участието на всички заинтересовани страни и намирането на начини за мотивация и по-пълно ангажиране на бизнеса за участие в процесите, извършвани в академична среда.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Актуализирането на учебните планове и програми във висшите училища във връзка с потребностите на пазара на труда е част от дейностите по подобряване на качеството на образование и обучение и постигане на целите за изграждане на икономика, основана на знанието. Това, което е от първостепенна важност, за всяко едно висше училище е правилното разбиране и прилагане на европейската система за натрупване и трансфер на кредити и нейните инструменти с цел взаимно признаване на квалификациите и компетентностите и насърчаване на мобилността на обучаваните. Прилагането на гъвкави форми на обучение (електронно обучение, дистанционно обучение, обучение на работното място и др.) в съответствие с нуждите на обучаемите е сериозно предизвикателство към развиващата се образователна система, на което може да се отговори именно с прилагане на подходи в учебните планове и програми с ориентация към обучаемите и основани на придобиване на съответните компетенции, описани като резултати от ученето. Постигането на успех в осигуряването на тези страни от качеството на обучение обаче изисква и развитие на съответната нормативна база и процедури за признаване и валидиране на знания и умения, вкл. чрез неформално обучение и самостоятелно учене. Важен момент е създаването на ефективна система за обратна връзка и наблюдение на прехода от учене към работа и обратна връзка относно пригодността на завършилите обучение за заетост.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Насоки за кандидатстване по схема за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ, чрез открита процедура на конкурентен подбор на проекти с определен срок за кандидатстване. Име на схемата: Актуализиране на учебните програми във висшето образование в съответствие с изискванията на пазара на труда. Бюджетна линия: BG051PO001-3.1.07.

[2] Насоки за кандидатстване по схема за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ, чрез открита процедура на конкурентен подбор на проекти с определен срок за кандидатстване. Име на схемата: Система за квалификация и кариерно израстване на преподавателите във висшите училища. Бюджетна линия: BG051PO001-3.1.09.

[3] Насоки за кандидатстване по схема за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ, чрез открита процедура на конкурентен подбор на проекти с определен срок за кандидатстване Име на схемата: Усъвършенстване на системите за управление във висшите училища. Бюджетна линия: BG051PO001-3.1.08.

[4] Насоки за кандидатстване по схема за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ, чрез открита процедура на конкурентен подбор на проекти с определен срок за кандидатстване Име на схемата: Развитие на електронни форми на дистанционно обучение в системата на висшето образование. Бюджетна линия: BG051PO001-4.3.04.

[5] Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“.

За контакти:

Проф. д.ик.н. инж. Венелин Терзиев, Катедра „Техническа механика“, Русенски университет „Ангел Кънчев“, e-mail: terziev@skmat.com